

De norska oljemiljarderna

Av förste fögderisekreteraren Erik Palmquist

Oljefyndigheternas uppkomst

Oljans historia började för flera hundra miljoner år sedan, då stora delar av jorden täcktes av otaliga grunda hav. Där levde myriader av smådjur och plankton. När dessa små organismer dog sjönk de ned till havsbotten och blandades med slam och dy i sådana mängder att förruttnelsebakterierna inte hann med. Nya lager av slam bildades som hermetiskt täckte de underliggande. Denna process pågick miljontals år under olika geologiska perioder. Högt tryck och hög temperatur samt speciella bakterier omvandlade det organiska materialet av djur- och planktonrester till det vi i dag kallar råolja.

Slammet som sjönk ned tillsammans med rester av djur och plankton blev under tidernas lopp sammanpressat och omvandlat till sten. De små oljedropparna som efter hand bildades pressades av grundvattnet upp genom porösa stenarter. Ovanpå dessa bildades så småningom ett ogenomträngligt berglager. Många oljefält har därför ett "lock" av berg. Under locket finns jordgaser, olja och vatten som sugits upp i porösa berglager. Oljan finns alltså inte i underjordiska sjöar utan är uppsuget i berget ungefär som vatten i en svamp.

Ursprungligen låg alla oljefält under havsytan men i dag finner man dem också långt inne på land. Detta är beroende på de förändringar som under tidernas lopp skett med jordskorpan. Bergmassiv har skapats för att senare slitas ned av väder och vind under det att nya berg uppstått. Områden som en gång var havsbotten kan i dag vara torrt land.

Kännedomen om och bruket av olja sträcker sig minst fyra tusen år tillbaka i tiden. Gamla kinesiska och japanska skrifter nämner ofta bruket av naturlig gas. Den grekiske historieskrivaren Herodotos som levde på 400-talet före vår tidräknings början beskriver oljekällorna i Mesopotamien och redan under tidig medeltid var oljekällorna i Baku vid Kaspiska havet kända. Där fanns sedan många århundraden elddyrkartempel, i vilka eviga eldar underhölls av den ur marken framströmmande naturgasen. Även oljan från dessa trakter har sedan långt tillbaka i tiden varit brukad både som medicin och för belysning.

Var finns oljan ?

Sökandet efter olja började i mitten av 1800-talet. USA var pionjärlandet där man år 1857 av en tillfällighet fann olja vid borrhning efter salt. De första upptäckta oljefyndigheterna låg endast några tiotal meter under jordytan, djupare liggande fyndigheter kunde inte nås med dåtidens primitiva utrustning.

Så småningom upptäcktes olja i Ryssland och senare började sökandet efter olja och gas över hela världen. Främst startade letningen i områden där olja och naturgas trängt upp till jordytan. Så småningom fann man stora mängder olja särskilt kring Persiska viken. I Nord-Afrika pågick oljeletning under åtskilliga årtionden innan man fick lön för mödan. Förekomsterna där är emellertid begränsade.

Väst-Europa synes vara fattigt på olja, ett dystert faktum med tanke på den stora förbrukningen i denna världsdel. Sedan de flesta landområdena i Europa blivit undersökta koncentrerades letningen till grunda havsområden i Nordsjön.

Kontinentalsockeln

Upptäckten av gas utanför de holländska och engelska kusterna i slutet av 1950-talet föranledde oljeföretagen att rikta blickarna norrut, mot en grund hylla under havsytan längs efter den norska kusten. Detta område skulle snart bli känt under namnet kontinentalsockeln. Avståndet från den norska delen av sockeln till havsytan varierar i stort sett från 50 till 400 meter. Vid Doggers bankar är djupet endast drygt 10 meter. Utanför sockeln stupar berget brant ned mot djup på flera tusen meter.

Hösten 1962 anmälde amerikanska Phillips Petroleum Company som första företag sitt intresse för oljeletning på den norska sockeln. De norska myndigheterna var emellertid vid denna tidpunkt inte beredda att lämna något tillstånd men utlöste hänvändelsen från Phillips en intensiv aktivitet bland politiker och fackfolk. Ett år senare kom ”den første petroleumsloven”.

Nordsjön delas

År 1964 träffade Danmark, Norge och Storbritannien en överenskommelse om att dela havsområdena enligt mittlinjeprincipen varvid en stor del av Nordsjön tillföll Norge. Havsområdena indelades i s k block, de norska inte mindre än 315 till antalet, var och ett omfattande 500 kvadratkilometer. Norska regler för beskattning av oljeförekomsterna i Nordsjön tillkom år 1965. Året efter inrättades ett oljekontor i industridepartementet.

Ekofiskfältet

År 1966 började borrhningen efter olja på den norska kontinentalsockeln. Resultaten var inledningsvis knappast uppmuntrande. Flera av de företag som deltog i letningen syntes tappa modet. Visserligen fann man olja men inte i sådan mängd att utvinning var ekonomiskt lönsam. Först vid jultiden 1969 gick ryktet om att Phillips Petroleum hade upptäckt en fyndighet som skulle visa sig vara stor nog för utbyggnad och produktion. Detta område — ett trettiotal mil sydväst om Norge — fick namnet Ekofiskfältet. Senare har tillkommit Statfjordfältet, Trollfältet och Friggfältet — belägna längre norrut — samt ytterligare ett antal fält.

Ett borrhål kan vara flera tusen meter djupt

Undersökningar om oljeförekomster och borrhning efter olja kräver högt utvecklade teknologier och grundlig geologisk insikt. Vid letningen använder man sig ofta av seismiska instrument. Ljudvågorna efter sprängningar kan ge indikationer om var olja och gas är att finna. Det synliga tecknet på att oljeborrhning pågår är först och främst de höga borrhorna. På havet sker borrhningen från ombyggda fartyg eller förankrade borrhplattformar som kan flyttas från det ena området till det andra. I borrhålen som kan bli flera tusen meter djupa nedsänkas betong- eller stålrör för att hindra att hålen slammas igen. Påträffad olja eller gas pressas uppåt av trycket nedifrån.

200 meter långa ben

För att kunna tillvarata oljan och naturgasen ute till sjöss krävs stora permanenta, "skräddarsydda" produktionsplattformar som med långa ben — ända upp till 200 meter — placeras på havsbotten. Produktion från ännu större djup planeras. Dessa plattformar — investeringsobjekt i mångmiljardklassen — som anses vara helt säkra arbetsplatser, är konstruerade för att tåla de våldsammaste påfrestningar ute i ett vredgat hav. Samma garanti för säkerhet anses numera gälla även för de förankrade borrh- och bostadsplattformarna. Katastrofen med bostadsplattformen Alexander Kjelland för några år sedan — då mer än ett hundra människor omkom — visar emellertid att förankrade plattformar under olyckliga omständigheter kan vara sårbara. Arbete med att förbättra säkerheten pågår oavbrutet.

Transport av olja och gas

Transport av råolja från de "undersjöiske" fälten i Nordsjön till raffinaderierna sker antingen i rörledningar eller med tankfartyg, ofta av kolossalformat. Sålunda transporteras oljan från Ekofiskfältet i en 350 km lång rörledning nedgrävd i havsbotten till Teesside i England medan oljan från Statfjordfältet transporteras med tankbåtar. Naturgasen ledes i rörledningar, företrädesvis till Emden i Väst-Tyskland, en sträcka på drygt 400 km.

De flesta oljeproduktionsföretagen är utländska. Dock har även det norska näringslivet och inte minst norska staten engagerat sig i verksamheten. Statoilgruppen är sålunda helstatlig och i det internationellt kända företaget Norsk Hydro har norska staten aktiemajoriteten.

Råoljeproduktionen

Världens samlade råoljeproduktion uppgick år 1983 till över tre miljarder ton, varav Mellersta Östern stod för nästan en tredjedel. Under samma år producerade Nord-Amerika cirka 600 miljoner ton, Sovjetunionen ungefär lika mycket samt Afrika, Syd-Amerika och Sydost-Asien vardera drygt 200 ton. Väst-Europas produktion uppgick till endast cirka 100 miljoner ton råolja,

varav Norge bidrog med cirka 25 miljoner ton. För Norges del tillkommer naturgas av en storleksordning motsvarande cirka 25 miljoner ton råolja.

De kända ännu ej utnyttjade oljetillgångarna — av vilka större delen finns i Mellersta Östern — beräknas vara förbrukade om 30—40 år. Naturgasen anses kunna räcka ytterligare några årtionden.

Oljan ”jätten”, kärnkraften ”dvärgen” i energisammanhang

Det synes vara en allmänt utbredd uppfattning att kärnkraften i globalt sammanhang har en väsentlig betydelse som energikälla. Rätta förhållandet är emellertid att kärnkraften de senaste åren inte svarat för mer än cirka 3 procent av världens energiförsörjning, oljan för drygt 40 procent, kolet för närmare 30 procent, naturgasen för närmare 20 procent och vattenkraften för cirka 6 procent.

Oljedirektoratet och oljeskattekontoret

Oljeutvinningen på den norska delen av Nordsjön står under tillsyn av olje- och energidepartementets oljedirektorat. Denna myndighet med inte mindre än cirka 300 befattningshavare och med säte i Stavanger svarar för tillståndsgivning avseende oljeletning och oljeborrning samt för ekonomisk kontroll av oljeföretagen. Vidare åligger det direktoratet att vaka över de rigorösa säkerhetsföreskrifterna ombord på plattformarna, att utföra olika undersökningar ute i havsområdet etc.

Oljeskattekontoret med kontor i Oslo och i Sandnes i närheten av Stavanger har ansvaret för debitering av skatter för oljeföretag och utländska befattningshavare på oljeplattformarna. Oljeskattekontoret har ett femtiotal befattningshavare, ett trettiotal i Oslo och ett tjugutal i Sandnes.

Oljeskatter motsvarande hela den svenska statliga inkomstskatten

Särskilda regler för beskattning av oljeutvinningen utanför Norges kuster trädde som tidigare nämnts i kraft år 1965. Denna beskattning var de första åren mycket förmånlig — ”beskjeden” — och innebar lägre skatt än för inkomster av annan rörelseverksamhet. Senare har dock skatterna för oljeutvinningen — bestående av ”forskjellige satser av tre forskjellige grunnlag” — skärpts. Enligt oljeskattekontoret är det emellertid på grund av de komplicerade bestämmelserna ”vanskelig å angi nøyaktig hva disse skattene sammenlagt utgjør av regnskapsmessig overskudd, (= nettointækt) men det kan dreie seg om ca. 80 % på de mest lønnsamme feltene”.

Norska statens inkomster av oljan — ”petroleumsvirksomheten” — som år 1975 uppgick till endast några hundra miljoner kronor har som framgår av tabellen nedan ökat lavinartat till mer än 30 miljarder årligen. Sannolikheten talar för en ytterligare ökning de närmaste åren. Som jämförelse kan nämnas att norska statens inkomster från oljefälten är av ungefär samma storleksordning som hela den svenska statliga inkomstskatten.

Influtna skatter och avgifter från oljeutvinningen:

År 1976 inflöt cirka 2 miljarder kronor

År 1977 inflöt cirka 3 miljarder kronor

År 1978 inflöt cirka 4 miljarder kronor

År 1979 inflöt cirka 7 miljarder kronor

År 1980 inflöt cirka 18 miljarder kronor

År 1981 inflöt cirka 29 miljarder kronor

År 1982 inflöt cirka 30 miljarder kronor

År 1983 inflöt cirka 34 miljarder kronor

6 000 utlänningar på den norska kontinentalsockeln

Cirka 20 000 människor — därav omkring 6 000 utlänningar — har sin utkomst på den norska delen av oljefälten i Nordsjön. Förutom skandinaver — danskar, finländare och svenskar — är amerikanare, briter, fransmän och spanjorer representerade i betydande antal. I princip är dessa utlänningar skattskyldiga i Norge. De norrmän som arbetar på oljeplattformarna betalar skatt i sina respektive hemortskommuner. Mera sällan arbetar man ute till havs hela året om. Många är engagerade längre och kortare perioder på olika plattformar.

I massmedia göres ofta gällande att de anställda på oljeplattformarna betalar sjömansskatt. Denna ordning gäller dock endast "oljefolket" på borrhplattformarna, alltså de plattformar som flyttas från det ena området till det andra vid letning efter olja. De anställda på produktionsplattformarna betalar skatt enligt samma bestämmelser som för anställda i land. Utländska befattningshavare på de sistnämnda plattformarna får emellertid från bruttolönen draga av ett schablonbelopp med 15 %. En lön uppgående till exempelvis 200 000 kronor anses i taxeringshänseende alltså utgöra 170 000 kronor. För resekostnader mellan oljefält och hemort vid de kontinuerliga ledigheterna svarar arbetsgivaren enligt gällande praxis.

Årslön 1 850 000 för en oljeborrare

Många av arbetstagarna ute i Nordsjön har svindlande inkomster. Utlänningarna tjänar mest. Ett hundratal av dem — borrhchefer och annan högkvalificerad teknisk personal — uppbär mer än 500 000 kronor i årsinkomst. Endast ett fåtal norrmän återfinnas i detta inkomstskikt. Rekordnoteringen innehaves av en amerikansk borrhchef på Statfjordfältet som år 1983 uppbär inte mindre än 1 850 000 kronor. Han betalade 1 003 000 kronor i skatt. En oljehchef i land lär ståta med den absoluta årstopplönen cirka 2 500 000 kronor.

Ingen "solidarisk lönepolitik"

Den genomsnittliga lönen för helårsanställda befattningshavare på oljeplattformarna uppgick år 1983 till cirka 210 000 kronor. Bland serviceperso-

nalen är dock så låga löner som omkring 50 000 kronor — 4 á 5 000 kronor i månaden — inte ovanliga. En enorm spännvidd sålunda mellan inkomsten för en borrhuf med nära 2 000 000 kronor i årslön och en serviceanställd med cirka 50 000 kronor. Ute i Nordsjön känner man inte till någon ”solidarisk lönepolitik”.

Skattefusk och ”Klondyke”

Naturligtvis förekommer ett stort svinn när det gäller skatterna från oljeverksamheten i Nordsjön. Oljeföretag och anställda undgår skatt i betydande omfattning. Initierade bedömare talar om årligt ”skattesnyteri” i miljardklassen. Företag med administration och huvudkontor utomlands lämnar inte sällan oriktiga inkomstuppgifter för de anställda. Det förekommer även att man redovisar fiktiva kostnader.

De första åren av ”oljeeventyret” kunde det hända att vare sig företag eller anställda var registrerade hos de norska myndigheterna. På oljefälten rådde något av en atmosfär som påminde om guldruschens Klondyke. Allt eftersom åren gått har emellertid oljeskattekontoret fått ökade resurser och kontrollen blivit strängare. Registreringssystemet av de utländska oljeföretagen och arbetstagarna fungerar numera i stort sett tillfredsställande. Jämfört med verksamheter i land är dock ”skattesnyteriet” ute i Nordsjön omfattande.

Slutord

Som förut nämnts i denna artikel skapade naturgasfynden till havs utanför Holland och England i slutet av 1950-talet förhoppningar om olje- och gasförekomster ”nordover i Nordsjøen”. Norges geologiska institut som fick regeringens uppdrag att göra sonderande undersökningar ansåg sig emellertid kunna rapportera ”at man kan se bort fra muligheten for at det skulle finnes kull, olja eller svovel på kontinentalsokkelen langs den norske kyst”. Detta uttalande måste för institutet varit rätt generande sedan det något år senare stod fullt klart att stora oljeförekomster fanns utanför Norges kuster. Redan år 1963 ”ble det ved kongelig resolusjon slått fast norsk statshøyhet over sokkelen, og samme år kom den første petroleumsloven”. Den utveckling som sedan följde ”ble mer eventyrlig enn knapt noen hadde tenkt seg”. Om denna utveckling — i positiv eller negativ riktning — vågar ingen med bestämdhet uttala sig. Naturligtvis räknar de flesta norrmän med ett ekonomiskt uppsving för landet på grund av oljeinkomsterna — statskulden har kunnat nedbringas till ett minimum — medan skeptikerna befarar ökande inflationstakt genom de till statskassan inströmmande miljarderna. Klart är emellertid att det norska samhället under de närmaste årtiondena i betydande grad kommer att präglas av ”det store oljeeventyret i Nordsjøen”.